

УДК 342.95

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.6.9>

КОТЕЛЮХ М.О.

МІСЦЕ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ

THE PLACE OF THE SECURITY SERVICE OF UKRAINE IN THE SYSTEM OF LAW ENFORCEMENT ENTITIES

В науковій статті на підставі аналізу нормативно-правових актів, правозастосовчої практики та теоретичних надбань українських вчених визначено місце СБУ в системі суб'єктів забезпечення правопорядку. В роботі доведена приналежність СБУ до суб'єктів забезпечення правопорядку, а також реалізація. Визначено, що СБУ як суб'єкт забезпечення правопорядку наділена функцією правопорядку. Запропоновано під функцією правопорядку, виконуваною СБУ, розуміти сукупність напрямків діяльності СБУ, закріплених на законодавчому рівні й здійснюваних внаслідок реалізації даним органом комплексу повноважень, спрямованих на виконання завдань СБУ із забезпечення державної безпеки України.

Наголошено на багатовекторності діяльності СБУ. Акцентована увага на тому, що орган може самостійно виконувати функції щодо забезпечення правопорядку в державі, а також виступати контролюючим, координаційним, спеціальним або головним суб'єктом залежно від наданих законодавством повноважень. Акцентована увага на ключовому значенні СБУ у напрямку подолання загроз правопорядку в державі, особливо в умовах збройного конфлікту на території України та в післявоєнний період. Зауважено на тому, що правове регулювання та адміністрування діяльності СБУ щодо забезпечення правопорядку не має відбуватися відокремлено, а лише в комплексі з діяльністю інших суб'єктів забезпечення правопорядку, адже в ідеалі кожен суб'єкт має відповідати за свою сферу впливу.

Зроблено висновок про те, що у сфері забезпечення правопорядку СБУ наділені компетенцією, як безпосередньо виконувати функції у цій сфері за різними напрямками, так і брати на себе відповідальність, як координаційний орган, здійснюючи управління іншими державними органами у певному напрямку забезпечення правопорядку, а також виступати контролюючим, спеціальним або головним суб'єктом за конкретно визначеними видами діяльності задля забезпечення правопорядку.

Ключові слова: *правопорядок, забезпечення правопорядку, суб'єкт забезпечення правопорядку, правоохоронний орган, орган правопорядку, Служба безпеки України, функція, воєнний стан.*

In the scientific article, based on the analysis of normative legal acts, law enforcement practice and theoretical assets of Ukrainian scientists, the place of the Security Service of Ukraine in the system of law enforcement entities is determined. The work proves the affiliation of the Security Service of Ukraine and the security of Ukraine to law enforcement entities, as well as implementation. It was determined that the Security Service of Ukraine, as a subject of law enforcement, is endowed with the function of law and order. It is suggested that the function of law and order performed by the Security Service of Ukraine should be understood as a set of activities of the Security Service of Ukraine, fixed at the legislative level and carried out as a result of the implementation by this body of a set of powers aimed at fulfilling the tasks of the Security Service of Ukraine to ensure the state security of Ukraine.

The multi-vector activity of the Security Service of Ukraine is emphasized. Attention is focused on the fact that the body can independently perform functions related to ensuring law and order in the state, as well as act as a controlling, coordinating, special or main subject depending on the powers granted by the law. Attention is focused on the key importance of the Security Service of Ukraine in the direction of overcoming threats to law and order in the state, especially in the conditions of armed conflict on the territory of Ukraine and in the post-war period. It is noted that the legal regulation and administration of the activities of the Security Service of Ukraine regarding the maintenance of law and order should not take place separately, but only in a complex with the activities of other law enforcement entities, because ideally each entity should be responsible for its sphere of influence.

It was concluded that in the field of law enforcement, the Security Service of Ukraine is empowered to directly perform functions in this field in various directions, and to assume responsibility as a coordinating body, managing other state bodies in a certain direction of law enforcement, and also act as a controlling, special or main subject for specifically defined types of activities to ensure law and order.

Key words: *law and order, law enforcement, law enforcement entity, law enforcement agency, law enforcement agency, Security Service of Ukraine, function, martial law.*

Постановка проблеми. Правопорядок як національно-правовий феномен сприяє стабілізації та збереженню балансу між громадянським суспільством і національними інтересами. Забезпечення правопорядку в державі є запорукою сталого розвитку громадянського суспільства та підґрунтям для соціального прогресу в цілому. Діяльність кожного із суб'єктів забезпечення правопорядку є визначальною, адже кожен суб'єкт має свою визначену нормативно-правовими актами компетенцію щодо реалізації заходів забезпечення правопорядку. Одним із основних державних органів, які забезпечуючи правопорядок в Україні, є Служба безпеки України (далі – СБУ). На законодавчому рівні СБУ є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України [1]. Органи СБУ віднесені на нормативному рівні до органів правопорядку [2]. Однак чіткого визначення місця СБУ в системі суб'єктів забезпечення правопорядку дотепер не відбулося, реформування органу триває, а пріоритети наближення діяльності державних органів до європейських стандартів продовжують запроваджуватися.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості діяльності СБУ неодноразово ставали предметом дослідження вітчизняних вчених, однак більшість з них містять інформацію з обмеженим доступом. Серед відкритих робіт можемо виділити доробки таких вчених: Благодарного А. М., Романова М. С., Стрельбицького М. П., Стрельбицької Л. М., Сусліна С. В. (2021), які у навчальному посібнику розкрили особливості адміністративно-юрисдикційної діяльності органів Служби безпеки України; Джафарової О. В. (2024), яка розкрила адміністративно-правові засади взаємодії Служби безпеки України з іншими суб'єктами сектору безпеки і оборони щодо забезпечення прав людини; Каглинського О. Є. (2022), що присвятив свою роботу проблематиці забезпечення та удосконалення правового забезпечення діяльності Служби безпеки України як суб'єкта сфери безпеки і оборони; Кумейка А.В. (2016), який на дисертаційному рівні досліджував адміністративно-правовий статус Служби безпеки України у системі суб'єктів протидії злочинності; Осипчук І. І. (2021), яка присвятила дисертацію адміністративно-правовим засадам діяльності Служби безпеки України як суб'єкта забезпечення критичної інфраструктури; та інших. Водночас, комплексний теоретичний розгляд СБУ як суб'єкта забезпечення правопорядку проведений не був дотепер.

Мета статті – на підставі аналізу нормативно-правових актів, правозастосовчої практики та теоретичних надбань українських вчених визначити місце СБУ в системі суб'єктів забезпечення правопорядку.

Виклад основного матеріалу. Місце СБУ в системі суб'єктів забезпечення правопорядку визначається адміністративно-правовим статусом органу на даному етапі державотворення. З метою з'ясування цього місця пропонуємо звернутися до положень чинного законодавства, адже саме норми права визначають, чи наділений конкретний суб'єкт повноваженнями щодо здійснення діяльності із забезпечення правопорядку.

Так, згідно Закону України «Про службу безпеки України» на СБУ покладаються повноваження щодо захисту державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності,

науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці [1]. Окремо наголошено, що до завдань СБУ також входить попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, тероризму та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України [1]. Реалізація усіх названих повноважень працівниками СБУ спрямована на забезпечення правопорядку в українському суспільстві та свідчить про їх багатовекторність.

Закон України «Про національну безпеку України» визначає роль та місце СБУ у складі сектору безпеки і оборони України, а також конкретизує напрямки діяльності СБУ щодо забезпечення державної безпеки: протидія розвідувально-підривній діяльності проти України; боротьба з тероризмом; контррозвідувальний захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності, оборонного і науково-технічного потенціалу, кібербезпеки, інформаційної безпеки держави, об'єктів критичної інфраструктури; охорона державної таємниці [3]. При цьому варто нагадати, що виконання поставлених законодавством завдань щодо забезпечення державної безпеки є складовою підтримання правопорядку в державі.

В Законі України «Про запобігання корупції» визначено працівників СБУ, як суб'єктів декларування, а також наділено СБУ компетенцією проведення спеціальної перевірки щодо наявності в особи допуску до державної таємниці, а також щодо відношення особи до виконання військового обов'язку [4]. Тобто забезпечення дотримання антикорупційного законодавства шляхом проведення спеціальної перевірки окремих осіб також є прерогативою СБУ, що проявляє орган як суб'єкта забезпечення правопорядку також.

Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» чітко відносить СБУ до державних органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, а також наділяє СБУ функціями координації діяльності інших органів у напрямку протидії корупції та організованій злочинності у складі Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю [5].

Указ Президента України «Про впорядкування виготовлення, придбання та застосування технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку» чітко встановлює, що реалізацію державної політики з розроблення, виготовлення, реалізації та придбання спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку, інших засобів негласного одержання інформації та забезпечення державного контролю і координації діяльності державних органів у цій сфері здійснює СБУ [6].

Вищенаведені положення нормативно-правових актів свідчать про те, що СБУ не тільки є самостійним суб'єктом забезпечення правопорядку, але й здійснює координацію діяльності інших державних органів.

Закон України «Про боротьбу з тероризмом» визначає Службу безпеки України головним органом у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю, конкретизує повноваження СБУ, як суб'єкта, що безпосередньо здійснює боротьбу з тероризмом, у тому числі наділяє СБУ повноваженнями щодо здійснення антитерористичної підготовки населення з метою підготовки громадян до дій в умовах терористичного акту [7].

Закон України «Про контррозвідувальну діяльність» визначає СБУ спеціально уповноваженим органом державної влади у сфері контррозвідувальної діяльності, який здійснює організацію та координацію діяльності інших органів державної влади у цьому напрямку, а також конкретизує повноваження СБУ в ході контррозвідувальної діяльності та соціальні і правові гарантії співробітників органів і підрозділів СБУ, які здійснюють контррозвідувальну діяльність [8].

В положеннях Закону України «Про державну таємницю» закріплені за СБУ статус спеціально уповноваженого державного органу в сфері забезпечення охорони державної таємниці, наділяючи орган повноваженнями щодо здійснення контролю за додержанням законодавства про державну таємницю в державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях; визначена роль СБУ в охороні державної таємниці [9].

В Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність», крім наділення СБУ повноваженнями щодо здійснення оперативно-розшукової діяльності, визначено статус СБУ, як координаційного органу під час реалізації прав підрозділів, які проводять оперативно-розшукову діяльність з метою боротьби з тероризмом [10]. Така позиція законодавця ще раз підкреслює провідну позицію СБУ на ключових напрямках під час забезпечення правопорядку в державі.

Перелік нормативно-правових актів, які визначають повноваження СБУ не вичерпним, адже СБУ наділена широким спектром видів діяльності, окремі напрямки діяльності СБУ не

є публічною інформацією. Крім того, види діяльності СБУ можуть трансформуватися відповідно до вимог суспільства. Однак, з вище викладеного можна зробити висновок про те, що у сфері забезпечення правопорядку СБУ наділені компетенцією, як безпосередньо виконувати функції у цій сфері за різними напрямками, так і брати на себе відповідальність, як координаційний орган, здійснюючи управління іншими державними органами у певному напрямку забезпечення правопорядку, а також виступати контролюючим, спеціальним або головним суб'єктом за конкретно визначеними видами діяльності задля забезпечення правопорядку.

Зміст же категорії «правопорядок» досі перебуває предметом диспутів вітчизняних вчених, які розвивають теорії правопорядку на підставі засад, закладених в радянській школі, орієнтуючись на європейські наукові течії та праворозуміння. Однак, нам близька думка про те, що правопорядок виступає в ролі смислового призначення права, яке досягається забезпеченням стабільності людського буття [11]. Відповідно, правопорядок – це складова суспільного порядку, сутність якого полягає в правовій регламентації та забезпеченні дотримання чинних норм права, що регулюють суспільні відносини в державі, а також дотримання прав і свобод людини і громадянина.

Співвідносячи повноваження СБУ із змістом правопорядку, можемо стверджувати, що СБУ є суб'єктом забезпечення правопорядку в державі, який реалізує надані законом повноваження з метою забезпечення прав і свобод людини і громадянина, суспільного ладу, а також чинних норм законодавства.

Конкретні повноваження СБУ, визначені нормами права, втілюються в окремих функціях СБУ. Швайка М. М. виділяє такі функції СБУ: профілактична; контррозвідувальна; правозабезпечувальна; інформаційно-аналітична; національно-безпекова; кримінально-юстиційна; міжнародно-правова; міжвідомчо-партнерська функція; науково-технічна функція [12]. Дана класифікація розкриває СБУ, як державно-владний орган, орієнтуючись на види її діяльності.

Кумейко А. В., в свою чергу, наголошує на наявності спеціального правового статусу СБУ, підкреслюючи, що СБУ є державним правоохоронним органом спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України [13]. Автор так само вбачає спеціальне призначення СБУ крізь призму покладених на орган повноважень, тобто його функціональне призначення.

Разом з цим Брусакова О. В. наголошує на очевидній багатовекторності діяльності СБУ, основною метою створення та діяльності якої є захист державних інтересів у всіх сферах від внутрішніх і зовнішніх загроз [14]. Підтримуємо позицію дослідниці щодо широкого кола повноважень, якими наділена СБУ, що відповідно сприяє розширенню критеріїв класифікації виконуваних органом функцій.

Зважаючи на нормативно встановлену компетенцію СБУ, а також те, що реалізація саме функцій правопорядку відбувається завдяки формуванню і підтриманню стабільного правового стану системи суспільних відносин, вважаємо, що існують підстави стверджувати, що як суб'єкт забезпечення правопорядку СБУ також наділена функцією правопорядку. Пропонуємо під функцією правопорядку, виконуваною СБУ, розуміти сукупність напрямків діяльності СБУ, закріплених на законодавчому рівні й здійснюваних внаслідок реалізації даним органом комплексу повноважень, спрямованих на виконання завдань СБУ із забезпечення державної безпеки України. Адже все ж таки забезпечення державної безпеки є основною метою діяльності СБУ.

Ефективна реалізація функцій правопорядку СБУ підтверджується статистичними даними щодо результатів діяльності органу. Зокрема, станом на березень 2024 року від початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України співробітники СБУ проявили себе як активний сегмент забезпечення правопорядку в середині держави. У сфері протидії розвідувально-підривної та диверсійної діяльності за цей період було розпочато 3088 кримінальних проваджень, у тому числі 2535 – за ст. 111 КК України «Державна зрада», 77 проваджень за ст. 113 КК України «Диверсія», 476 – за ст. 114-2 КК України «Передача інформації про Збройні Сили України». За цими матеріалами СБУ судами України винесено 499 обвинувальних вироки: 384, 8, 107 вироків відповідно [15].

У сфері викриття колаборантів представниками СБУ розпочато 7230 кримінальних проваджень, у тому числі 636 – за ознаками посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 ККУ); 6478 – за вчинення колабораційної діяльності та пособництва державі-агресору (ст. 111-1 і 111-2 ККУ); 36 – за дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 ККУ) [15].

Статистичні дані підтверджують ключове значення СБУ у напрямку подолання загроз правопорядку в державі, що набуло особливого значення в умовах збройного конфлікту на території України та буде актуальним і в післявоєнний період.

Варто також зауважити, що правове регулювання та адміністрування діяльності СБУ щодо забезпечення правопорядку не має відбуватися відокремлено, а лише в комплексі з діяльністю інших суб'єктів забезпечення правопорядку, адже в ідеалі кожен суб'єкт має відповідати за свою сферу впливу. Суб'єкти, які входять до системи суб'єктів забезпечення правопорядку, знаходяться у тісному взаємозв'язку. Зв'язки, що визначають сутність взаємодії правоохоронних органів та інших суб'єктів у сфері забезпечення правопорядку, повинні мати своє юридичне закріплення та ґрунтуватися на єдиних принципах. Прикладом комплексного підходу до врегулювання діяльності органів правопорядку є Указ Президента України «Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки» [2], який в загальному вигляді, але системно, враховуючи особливості діяльності кожного органу визначив зміст і напрями реформування органів правопорядку.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можемо констатувати приналежність СБУ до суб'єктів забезпечення правопорядку. Зважаючи на багатовекторність діяльності СБУ, орган може як самостійно виконувати функції щодо забезпечення правопорядку в державі, так і виступати контролюючим, координаційним, спеціальним або головним суб'єктом залежно від наданих законодавством повноважень.

Список використаних джерел:

1. Про службу безпеки України: Закон України від 25.03.1995 № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>
2. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки: Указ Президента України від 11.05.2023 № 273/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>
3. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
4. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
5. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 № 3341-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>
6. Про впорядкування виготовлення, придбання та застосування технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку: Указ Президента України від 13.04.2001 № 256/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/256/2001#Text>
7. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>
8. Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26.12.2002 № 374-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text>
9. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 № 3855-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>
10. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>
11. Оборотов Ю.Н. Ценностно-нормативные основания стабильного правопорядку. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. № 49. С. 258-263. URL: <http://www.apdr.in.ua/v49/45.pdf>
12. Швайка М.М. Місце і значення Служби безпеки України в реалізації адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 282-286. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.47>
13. Кумейко А. В. Адміністративно-правовий статус Служби безпеки України у системі суб'єктів протидії злочинності: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Харків: ХНУВС, 2016. 22 с.
14. Брусакова О.В. Правові основи діяльності Служби безпеки України як суб'єкта публічної влади. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 533–535. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-12/130>
15. Результати СБУ за час повномасштабного вторгнення (станом на березень 2024 року). URL: <https://ssu.gov.ua/rezultaty-sbu-za-chas-povnomasshtabnoho-vtorhennia-standom-na-berezen-2024-roku>